

Kohti uuden vuosituhannen sukupuolijärjestelmää

Sukupuolivähemmistöjen etujärjestöjen toimijuus transsukupuolisten oikeuksien
parantamiseksi 1993–2003

Poliittisen historian
kandidaatintutkielma

Laatija:
Sofi Jansson

4.4.2025
Turku

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Poliittinen Historia

Tekijä(t): Sofi Jansson

Otsikko: Kohti uuden vuosituhannen sukupuolijärjestelmää: Sukupuolivähemmistöjen etujärjestöjen toimijuus transoikeuksien parantamiseksi 1993–2003

Sivumäärä: 30 sivua

Päivämäärä: 4.4.2025

Tässä tutkielmassa tutkitaan suomalaisten järjestöjen Trasek ry:n, Seta ry:n ja Setan alaisen Transtukupisteen toimijuutta transsukupuolisten aseman parantamiseksi aikavälillä 1993–2003, huipentuen lakiin transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Tutkielman primääriaineistona on käytetty Setan ja Transtukupisteen sisäistä materiaalia vuosilta 1993–2003 sekä Trasekin Trasek-tiedotteita vuosilta 1996–2003.

Järjestöjen tavoitteena oli transhoitojen sisällyttäminen vakinaisesti määriteltynä osana julkista terveydenhuoltoa, sukuelinkirurgioita säätelevän kastreerilain poistaminen, kastreerilautakunnan lakkauttaminen ja juridisen sukupuolen vaihtamisen käytäntöjen yhtenäistäminen valtakunnallisesti.

Järjestöt vaikuttivat transihmisten oikeuksiin tekemällä yhteyksiä mediaan, lääketieteen ammattilaisiin ja viranomaisiin. Lisäksi järjestöt harjoittivat yhteisö- ja tukitoimintaa transihmisille. Setaa ja Trasekia kuultiin transaiheista ensimmäistä kertaa vuoden 1993 transseksuaalilakiehdotukseen liittyen, ja järjestöt alettiin tunnustaa transsukupuolisten legitimeinä edustajina auktoriteettien toimesta. Trasekin vaikuttamisen takia vuonna 1998 sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän käsittelemään transseksuaalien asemaa, jossa Trasekia edusti puheenjohtaja. Vuonna 2001 työryhmän muistio julkaistiin, ja siitä muotoutui eduskunnalle lakiehdotus. Valiokunnissa järjestöjen edustajat tukivat ehdotusta, mutta suosittelivat muutosta lain aviottomuusvaatimukseen – järjestöt saivat tämän tavoitteen läpi ja translaki tuli voimaan 1.1.2003.

Pääsyiksi järjestöjen valitsemiin maltillisiin keinoihin näen instituutioiden vastaukset aktivistien huoliin, järjestöjen resurssien vähyyden ja instituutioiden ja järjestöjen välisen vastavuoroisen riippuvuussuhteen, mikä ohjasi järjestöjen keinoja maltillisemmiksi. Maltillisista keinoista huolimatta järjestöjen, ja etenkin Trasekin, rooli transoikeuksien parantumisessa oli erittäin tärkeä.

Avainsanat: Trasek, Seta, Transtukupiste, transtutkimus, transaktivismi, sosiaaliset liikkeet

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Trans-käsitteistöä	5
1.2	Tutkimuskohde, -kysymykset ja primääriaineisto	6
1.3	Aikaisempi tutkimus, metodologia ja teoria	7
2	Translain kehittämisprosessi	11
3	Transjärjestöjen tavoitteet	13
4	Järjestöjen toimijuus ja vaikutuskeinot	17
5	Selitykset liikkeen keinovalikoimalle	22
6	Yhteenveto	25
	Lähteet	28

1 Johdanto

Vuonna 2003 Suomen laki tunnusti ensimmäistä kertaa transsukupuolisen väestön lailla transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Laki antoi yhtenäistetyt käytännöt transsukupuolisen henkilön sukupuolimerkinnän muutokseen. Sukupuolen vahvistamisen keskeisenä edellytyksenä oli lääketieteellinen selvitys pysyvästä kokemuksesta vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta, tämän mukaisessa sukupuoliroolissa eläminen, sekä sterilisaatio tai muusta syystä lisääntymiskyvyttömyys.¹ Laki oli merkittävä sekä juridisesti että symbolisesti. Se oli sekä merkittävä harppaus transsukupuolisten oikeuksien edistyksessä, että tunnustuksena transsukupuolisten olemassaolosta osana suomalaista yhteiskuntaa.

Translain ongelmat, kuten lisääntymiskyvyttömyysvaatimus, herättivät 2010-luvulla suuren transaktivismiin aallon,² joka on toistaiseksi huipentunut vuoden 2023 translakiuudistukseen.³ Kysymykset transsukupuolisuudesta ovat viime aikoina politisoituneet merkittävästi sekä Suomessa että maailmalla, ja transsukupuolisuudesta on tullut osa suomalaista valtakunnallista tasa-arvopolitiikkaa ennennäkemättömällä tavalla.

Viimeaikainen liikehdintä ja keskustelu osoittavat transpoliittisten kysymysten ajankohtaisuuden, mutta niiden historiaa on tutkittava tarkemmin. Vaikka transsukupuolisten ongelmat ovat vasta viime aikoina nousseet merkittäväksi valtakunnalliseksi keskusteluksi, on syytä tutkia varhaisempaa transaktivismia tarkemmin.

Tässä kandidaatintutkielmassa tutkin suomalaisten sukupuolivähemmistöjen etujärjestöjen, Trasek ry:n, Seksuaalinen tasa-arvo ry:n (Setan) ja Setan alaisen Transtukipisteen toimijuutta transihmisten aseman parantamiseksi vuosina 1993–2003 ja sitä, miten nämä järjestöt vaikuttivat ensimmäisen translain kehittämiseen. Tutkielman toisessa luvussa käyn läpi vuoden 2003 translain kehittymisen pääkohdat kronologisesti. Kolmannessa luvussa tarkastelen transjärjestöjen tavoitteita transihmisten oikeuksien parantamiseksi. Neljännessä luvussa tuon esiin taas niitä keinoja, joita järjestöt käyttivät asiansa edistämiseksi. Siinä käsittelem myös järjestöjen välisiä konflikteja ja kitkapisteitä. Viidennessä luvussa pohdin sitä, miksi tiettyjä keinoja valittiin toisten keinojen yli, ja mitkä tekijät vaikuttivat järjestöjen toimijuuden muotoihin.

¹ Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002.

² Järviö 2020, 113.

³ Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023.

1.1 Trans-käsitteistöä

Sukupuolen moninaisuuden aiheita käsitellessä käytetään useita käsitteitä, joiden käyttöä on hyvä määritellä tarkemmin. Tämä johtuu sekä käsitteiden suhteellisesta yleisestä tuntemattomuudesta, mutta myös käsitteiden merkityksen muutoksesta, epämääräisyydestä ja kontekstisidonnaisuudesta. Moni transihmisiin liittyvän käsitteen merkitys on muuttunut vuosikymmenten saatossa. Lisäksi käsitteiden merkitykset suomen kielessä erosivat ja eroavat edelleen muiden kielten, kuten englannin, vastaavista käsitteistä.⁴

Tässä tutkielmassa tulen suosimaan sukupuolen moninaisuuden aikalaiskäsitteitä yli nykypäivänä käytettyjen käsitteiden. Käyttämämme kieli on aikaan sidottua ja se vaikuttaa kysymyksenasetteluihin, keskusteluihin, kiistoihin ja ajatuksiin.⁵ Nykykäsitteiden käyttäminen tutkittaessa historiallisia kohteita voi projisoida nykypäivän ajatuksia menneisyyteen presentistisesti. Tulen myös hyödyntämään nykyaikaista käsitteistöä puhuessani laajemmista kehityskuluista.

Transseksuaalisuus/transseksuaali on vanha lääketieteellinen nimitys ilmiölle, jossa henkilö on vakuuttunut kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen.⁶ Termi oli jo 1990-luvulla monien mielestä vanhentunut johtuen sen seksuaalisista konnotaatioista, mutta sitä kuitenkin käytettiin esimerkiksi lääketieteessä ja lakitekstissä. *Transsukupuolisuus/transsukupuolinen* oli transyhteisön suosima vastine transseksuaalikäsitteelle jo 1990-luvullakin. Tässä tutkielmassa käytän näitä termejä vaihtoehtoisesti riippuen kontekstista, mutta on hyvä pitää mielessä, että ne tarkoittivat aikakautena suurin piirtein samaa asiaa. *Transvestiitilla* taas tarkoitetaan ristiinpukeutujaa, eli miestä, joka pukeutuu naiseksi tai naista, joka pukeutuu mieheksi. *Transgender*-käsitteellä tarkoitettiin Suomessa yleensä ihmisiä, jotka eivät sopineet täysin muihin kategorioihin. Verrattava nykykäsite tälle olisi *muunsukupuolinen*.⁷

Termejä *trans*, *transihmiset* ja *sukupuolivähemmistöt* tarkoittavat tässä tutkielmassa kattotermiä kaikille ihmisille, jotka putosivat perinteisen binäärisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelle. *Cissukupuolinen* tarkoittaa ihmistä, joka ei ole transsukupuolinen, vaan identifioituu syntymässä määritettyyn sukupuoleensa. *Transliike* tarkoittaa yhteiskunnallista

⁴ Leino 2016, passim.

⁵ Hyvärinen et al. 2003, 10–13.

⁶ Pimenoff 1993.

⁷ Leino 2016, 452–457.

liikettä, joka pyrkii tuomaan transihmisten asiat ja ongelmat esille laajempaan yhteiskuntaan ja muuttamaan sen normeja.

1.2 Tutkimuskohde, -kysymykset ja primääriaineisto

Tutkielman tutkimuskohteina ovat Trasek ry, Seta ry ja Setan alainen Transtukipiste, sille ne olivat merkittävimmät transsukupuolisten ihmisten oikeuksia ajavat järjestöt tutkimusaikakautena⁸. Lisäksi Suomessa toimi vuonna 1996 rekisteröity transvestiittien järjestö Dreamwear Club ry, mutta sen toiminta ja tavoitteet eivät olleet poliittisia.⁹

Samanaikaisesti 1990-luvun transaktivismiin kanssa Seta teki vaikuttamistyötä homo- ja lesbo-oikeuksien suhteen, kuten kehotuskiellon kumoamisen ja rekisteröityjen parisuhteiden puolesta.¹⁰ Tämä on relevanttia, kun puhutaan Setan resursseista. Rekisteröidyt parisuhteet vaikuttivat myös translakiin.

Tutkielmassa keskitytään 1990-lukuun, sillä silloin transihmisillä oli paljon enemmän vaikutusta päättäjiin kuin sitä ennen. Trasek ry oli pyrkinyt vaikuttamaan terveysturvaviranomaisiin 1980-luvulla, mutta nämä yritykset eivät onnistuneet kovin hyvin ja suhteet viranomaisiin olivat kehnot. Transaktivismi sai energiaa 1990-luvulla koetusta viranomaisten aloitteellisuudesta, kuten Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen perustamasta Transseksuaalien hoito- ja tukipalvelujen kehittämistyöryhmästä. Tämän energian pohjalta Seta aloitti Transseksuaalien tukitoiminnan kehittämisprojektin, joka päättyi Transtukipisteen perustamiseen vuonna 1994.¹¹

Tutkimusaikakautena kehiteltiin Suomeen ensimmäistä kertaa lainsäädäntö, joka tunnusti transihmisten olemassaolon.

Tutkielman primääriaineistona olen käyttänyt Setan arkistoja, josta tarkastelen muun muassa hallituksen kokouksien ja edustajakokousten pöytäkirjoja, Setan sekä Transtukipisteen toimintasuunnitelmia ja -kertomuksia, tiedotteita ja lausuntoja. Trasek ry:tä tutkin vuodesta 1996 julkaistujen Trasek-tiedotteiden kautta, jonka jokaisessa numerossa on sisällytetty puheenjohtajan kolumneja, josta yleensä ilmenee yhdistyksen poliittiset kannat.¹² Lisäksi tiedotteista löytyy vuosittaiset toimintakertomukset ja -suunnitelmat, ja muuta materiaalia.

⁸ Wickman 2001, 92.

⁹ Ibid., 99, 127–128

¹⁰ Holopainen 2023.

¹¹ Ibid., 96, 98.

¹² Wickman 2001, 139.

Kaikki nämä aineistot löytyvät Työväen arkistosta Helsingistä. On huomioitavaa, että aineistoissa on puutteita. Trasekin arkistoista puuttuu kokonaan vuosien 1997 ja 1998 Trasek-tiedotteet, ja muitakin numeroita. En myöskään päässyt työekonomisista syistä käsiksi Trasekin sisäisiin aineistoihin, kuten pöytäkirjoihin, koska niitä ei ole toimitettu arkistoon. Tutkimusta voi olla mahdollista täydentää tulevaisuudessa muun muassa näiden puuttuvien aineistojen avulla.

Tutkielman tarkoituksena on tutkia transaktivistien toimijuutta transihmisten aseman parantamiseksi. Tutkimuskysymyksinä ovat:

1. Mitkä olivat järjestöjen tavoitteet transsukupuolisten aseman parantamiseksi?
2. Mikä oli transaktivistien ja järjestöjen toimijuus transsukupuolisten asemaan vaikuttamisessa?
3. Millaisia keinoja käytettiin?
4. Minkälaista kitkaa ja yhteistyötä järjestöjen välillä oli?
5. Miksi tiettyjä vaikutuskeinoja valittiin?

1.3 Aikaisempi tutkimus, metodologia ja teoria

Suomalaista transaktivismia on aikaisemmin tutkinut Jan Wickman vuoden 2001 väitöskirjassaan *Transgender Politics: The Construction and Deconstruction of Binary Gender in the Finnish Transgender Community*. Teos tarjoaa keskeistä taustaa tutkimukselle, sillä se käsittelee tutkimusaihetta ja aikakautta erittäin laajasti. Kirja julkaistiin vuonna 2001, ennen kuin translakiprosessi oli loppunut, joten tutkimukseni täydentää sitä ajallisesti. Wickman esittelee teoksessa suomalaisen transyhteisön, sen kuvat, narratiivit, näkemykset, eri järjestöt, mediakentän sekä erilaiset diskurssit transyhteisön sisällä.

Wickman osoittaa väitöskirjassaan kuinka monimuotoinen suomalainen transkenttä oli jo 90-luvulla. Kirja keskittyy transyhteisön sisäisiin debatteihin ja kiistoihin, kuten kuvaan transihmisyydestä, transseksuaalisuuden ja transvestismin väliseen suhteeseen, näkemyksiin transihmisten medikalisaatioon liittyen ja transaktivismin yhteyksiin homo- ja lesboliikkeeseen. Näistä asioista oli todella erilaisia näkemyksiä suhteellisen pienenkin yhteisön sisällä.

Lisäksi Wickman kertoo paljon transihmisten vaikuttamistyöstä oman asemansa parantamiseksi. Tulen viittaamaan ja vertailemaan tutkimukseni löytöjä Wickmanin tutkimukseen useasti tutkielman aikana.

Oikeustieteilijä Daniela Alaattinoğlun 2023 kirjassa *Grievance Formation, Rights and Remedies: Involuntary Sterilisation and Castration in the Nordics, 1930s-2020s* käydään läpi vastentahtoisten sterilisaatioiden ja kastroimisten käytäntöjen ja lakien perustamisen, lopettamisen ja oikaisemisen historian Ruotsissa, Norjassa ja Suomessa. Alaattinoğlu käsittelee Suomi-osiossa transsukupuolisiin kohdistuvia kastraatioita ja pakkosterilisaatioita ennen translain säätämistä ja sen jälkeen, keskittyen translainsäädännön historian pääkohtiin. Tämä on Wickmanin kirjan ohella toinen keskeisin taustoittava teos.

Tutkielman metodologisena pohjana toimii laadullinen historiantutkimuksellinen päättely, hyödyntäen organisaatioiden lähteitä. Kippingin, Wadhwanin ja Buchelin esittelemässä perusmetodologiassa organisaatioiden tutkimukselle on kolme osaa: lähdekritiikki, triangulaatio ja hermeneutiikka. Lähdekritiikillä arvioidaan lähteiden pätevyyttä ja luotettavuutta tutkimuskysymykseen vastaamisessa. Triangulaatiolla eri lähteiden löytöjä tarkastellaan yhdessä ja kontekstualisoidaan toisiinsa, vahvistaen toisiaan tai paljastaen ristiriitaisuuksia niiden välillä. Hermeneutiikalla pyritään asettamaan lähde kulttuuriseen, sosiaaliseen ja ajalliseen kontekstiinsa.¹³ Triangulaatiota harjoitan vertaamalla löytöjäni toisiinsa ja aikaisempaan tutkimukseen. Hermeneutiikkaa harjoitan esittelemällä tutkimusaiheeni taustaa ja kontekstia, ja pitämällä sen mielessä lähteitä käsitellessä.

Lähdekritiikkiä käsittelee syvemmin Michael Heller 2023 artikkelissaan *Rethinking Historical Methods in Organization Studies: Organizational Source Criticism*. Heller esittelee neljä erityyppistä organisaatiotutkimuksellista lähdeä: reportatiiviset narratiivilähteet, performatiiviset narratiivilähteet, reportatiiviset dokumentoivat lähteet ja performatiiviset dokumentoivat lähteet.¹⁴

Reportatiiviset kerronnalliset lähteet tarkoittavat lähteitä, joissa esitellään organisaation omaa toimintaa – näitä ovat esimerkiksi toimintakertomukset. Keskeistä näitä lähteitä tarkastellessa on pohtia niissä ilmentyvää kallistusta johtajien intressejä kohden, ja niiden mahdollista propagandistista luonnetta. On vaarana, että lähde edustaa valta-asemassa olevien henkilöiden

¹³ Kipping et al. 2014, passim.

¹⁴ Eng. Reportative narrative sources, performative narrative sources, reportative documentary sources, performative documentary sources.

puolueellisia narratiiveja, ja että tutkimus vain vahvistaa niitä. Lähteitä pitäisi siis kontekstualisoida ja trianguloida muiden lähteiden kanssa, ja kyseenalaistaa niiden narratiiveja.¹⁵

Performatiiviset kerronnalliset lähteet tarkoittavat organisaation toimintaa esitteleviä lähteitä, joka on tietylle yleisölle tuotettua taiteellista, vakuuttavaa ja mielikuvituksellista sisältöä. Tässä tutkimuksessa Trasek-tiedote ja etenkin sen puheenjohtajapalsta kuuluu tähän kategoriaan. Palstassa esiteltiin järjestön virallinen kanta ja toiminta sanoja säästelemättä, usein käyttäen tunteisiin vetoavaa kieltä. Hellerin mukaan nämä lähteet *konstruoivat* järjestöä sen sijaan kuin vain raportoisivat siitä.¹⁶ Hän painottaa näidenkin lähteiden kanssa kontekstualisoinnin ja trianguloinnin tarvetta muiden lähteiden kanssa. Tämä oli Trasekia tutkittaessa hankalaa, sillä tiedotteet olivat ainoa primäärilähde, mitä pääsin tutkimaan. Pöytäkirjat tai aktivistien haastattelu olisivat auttaneet kontekstualisoinnissa ja järjestön ”virallisen kannan” kyseenalaistamisessa ja kontekstualisoimisessa. Vertaan havaintojani kuitenkin tekstissä koko ajan muihin tutkimuksiin, missä on esimerkiksi tehty haastatteluja tai tutkittu muita lähteitä, kuten keskusteluja sähköpostilistalla tai lehtien palstoilla.¹⁷

Trasek-tiedotetta tutkiessa on myös tärkeää pitää mielessä sen kohdeyleisö. Tiedotetta jaettiin järjestön jäsenille, mutta myös SETA:n paikallisjärjestöille, Potilasliitolle, sekä transsukupuolisten asioiden kanssa työskenteleville terveydenhuollon ammattilaisille ja viranomaisille.¹⁸ Tiedotteen kohdeyleisönä oli selkeästi oma jäsenistö, mutta sen sisältö ei ollut millään lailla ”salaista”.

Reportatiiviset dokumentoivat lähteet ovat byrokraattisia lähteitä, joita tuotetaan järjestöä pyörittäessä. Niihin kuuluu esimerkiksi pöytäkirjat. Näissä lähteissä on harkittava sitä, kuka ne on kirjoittanut, ja miten ne voivat olla puolueellisia tai olla vallankäytön tuloksia. Kokouksen pöytäkirja voi hyvinkin piilottaa sen, miten jotkut asiat olivat todella kiistanalaisia.¹⁹

Performatiiviset dokumentoivat lähteet tarkoittavat lähteitä, jotka konstruoivat organisaation käytäntöjä. Tässä tutkimuksessa niihin kuuluu Trasekin periaate- ja tavoiteohjelmat. Hellerin

¹⁵ Heller 2023, 992.

¹⁶ Ibid., 993.

¹⁷ Wickman 2001; Alaattinoğlu 2023.

¹⁸ Ibid., 104.

¹⁹ Heller 2023, 999.

mukaan näistä lähteistä tulisi löytää yhteneviä kaavoja, tapoja ja sanastoja, ja tutkia miten ne luovat organisaation käytäntöjä.²⁰

Heller kuitenkin painottaa, että kaikki lähteet eivät sovi täydellisestä tiettyyn kategoriaan, ja niissä voi olla useamman kategorian elementtejä. Organisaation dokumenteissa voi olla kerronnallinen elementti ja kerrontalähteet voivat olla dokumentoivia. Toimintakertomus voi esimerkiksi sekä raportoida organisaation vuoden toiminnan, mutta samalla konstruoida organisaation käytäntöjä käyttäen retorisia ja diskursiivisia keinoja.²¹

Tutkielmassa tarkastelen järjestöjen toimintaa hyödyntäen Charles Tillyn kehittämää keinovalikoimien²² teoriaa soveltamalla tutkimuslöytöjäni Martti Siisiäisen analyysiin suomalaisten sosiaalisten liikkeiden keinovalikoimista.²³ Tillyn mukaan keinovalikoimat koostuvat kamppailun kautta opituista kollektiivisen toiminnan muodoista, joita on tiettyinä aikakautena vain muutamia. Keinovalikoimat rajoittavat toiminnan vaihtoehtoja.²⁴ Lisäksi vertaan tutkimustani Näslundin, Sjöströmin ja Markströmin 2019 artikkeliin ruotsalaisten mielenterveyspotilaiden etujärjestöjen keinovalikoimista, millä on samanlaisuuksia transjärjestöjen vaikuttamiseen. Keinovalikoimien teoria auttaa vastaamaan tutkimuskysymykseeni siitä, miksi tiettyjä vaikutuskeinoja hyödynnettiin toisten keinojen yli.

²⁰ Heller 2023, 999.

²¹ Heller 2023, 998.

²² Eng. Repertoires of contention; esim. Tilly 1993.

²³ Siisiäinen 1998.

²⁴ Tilly 1993, 264.

2 Translain kehittämisprosessi

1980-luvulla vuoden 1970 kastreerilakia päätettiin soveltaa transsukupuolisten transitioprosessiin, vaikka laki ei maininnut transsukupuolisuutta lainkaan. Jotkut transsukupuoliset hakivat kastreerilautakunnalta lupaa vapaaehtoiseen kastreerointiin, mikä oli vaatimus genitaalikirurgiaa varten. Henkilötunnuksen sukupuolimerkinnän muuttaminen ei ollut mahdollista, kunnes vuonna 1987 transnainen ja hänen kumppaninsa, cissukupuolinen nainen, menivät protestina naimisiin. Samaa sukupuolta olevien parien avioliitto ei ollut laillista, mutta transnaisen laillinen sukupuoli miehenä teki tästä mahdollista. Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) asetti työryhmän tarkastelemaan sukupuolen vahvistamisen säätelyä, mutta merkinnän vaihtamisesta tuli mahdollista jo korkeimman hallinto-oikeuden päätöksellä kyseisen transaktivistin haasteesta. Vastuu merkintöjen muuttamisesta oli väestörekisterikeskuksella.²⁵

Vuoden 1989 Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen suositus ”transseksuaalien, etenkin operaation läpikäyneiden” sukupuolimerkinnän muutoksen mahdollistamisesta jäsenvaltioissa herätti keskustelua translain mahdollisuudesta. Vuonna 1991 STM asetti työryhmän eduskunnan oikeusasiamiehen aloitteesta luomaan ehdotusta transseksuaalilaista, mutta prosessi kariutui muun muassa ihmisoikeusasioihin profiloituneen oikeustieteilijä Martin Scheininin sekä Setan ja Trasekin kovaan kritiikkiin vuonna 1993. Järjestöjen mukaan STM:n esitys muuttaisi transseksuaalien asemaa nykyistäkin pahemmaksi sen tiukkojen vaatimusten takia. Vaatimuksiin kuului 20 vuoden ikäraja, naimattomuus- ja lapsettomuusvaatimus ja Suomen kansalaisuus. Lisäksi vaatimuksena oli sterilointi, mikä järjestöjen edustajien mukaan sen peruuttamattomuuden takia olisi tullava prosessissa myöhemmin.²⁶

Transseksuaalien aseman kehittämistä jatkoi vuonna 1992 muodostettu sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) työryhmä. Aluksi suosittiin, että transhoitoja hallittaisiin sosiaali- ja terveysministeriön säädöksillä eikä erillisellä lailla, mutta se osoittautui toimimattomaksi järjestelmäksi. Transsukupuolisilla oli vaikeuksia saada hoitoa ja eri viranomaisten välinen yhteistyö prosessissa ei toiminut. Lopulta työryhmä ehdotti, että

²⁵ Alaattinoglu 2023, 160–161; Wickman 2001, 82.

²⁶ Alaattinoglu 2023, 161–163; Trasekin ja Setan kannanotto transseksuaalilakiesitykseen 1993. Kansio DC1, 369 SETA, TA.

transhoitoja varten tarvittaisiin erillinen laki.²⁷ Juridisella tasolla transsukupuoliset kokivat myös ongelmia. Vuoden 1993 Väestötietolain takia vastuu sukupuolenmuutoksista siirtyi alueellisille rekisteritoimistoille.²⁸ Tätä kritisoi Trasek, jonka mukaan järjestelmä aiheutti alueellista epätasa-arvoa: henkilötunnuksen muuttamisen käytännöt vaihtelivat rekisteritoimistosta toiseen.²⁹

Vuonna 1998 sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö jälleen asetti työryhmän transseksuaalien aseman ratkaisemiseksi sekä terveydenhuollossa että laissa. Työryhmässä oli mukana ammattilaisten lisäksi Trasekin puheenjohtaja Santeri Ilola. Työryhmä antoi muistionsa ministeriölle tammikuussa 2000, ja siitä muotoutui 27.4.2001 *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi*. Tässä lakiehdotuksessa oli lisääntymiskyvyttömyys- ja täysi-ikäisyysvaatimukset. Kansalaisuusvaatimusta ei ollut, vaan asuinpaikka Suomessa riitti vahvistamista varten. Ehdotus takasi valitusoikeuden maistraatin päätöksistä ja kumoaisi kastroitolain. Ehdotus sisälsi myös vaatimuksen, että hakija ei saisi olla avioliitossa tai virallistetussa parisuhteessa.³⁰

Valiokuntakäsittely pitkittyi vuoteen 2002, ja lopullinen laki, *Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta*, hyväksyttiin eduskunnassa 28.6.2002. Laki suurimmaksi osaksi vastasi hallituksen ehdotusta, mutta merkittävänä muutoksena oli lisäys, 2 § *Poikkeaminen vahvistamisedellytyksistä*, jossa kumppanin suostumuksella sukupuolen muuttajan avioliitto muuttuisi rekisteröidyksi parisuhteeksi tai rekisteröity parisuhde avioliitoksi sen sijaan, että sukupuolen vaihtajan suhde tulisi aina purkaa. Laki tuli voimaan 1.1.2003.³¹

²⁷ Wickman 2001, 84–85.

²⁸ Vuonna 1996 rekisteritoimistojen nimi muutettiin maistraateiksi.

²⁹ Alaattinoğlu 2023, 163; Trasek ry:n aloite 9. Edustajakokous 1996. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

³⁰ Wickman 2001, 85–87; Hallituksen esitykset 2001 vp, HE 56/2001 vp, passim.

³¹ Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002.

3 Transjärjestöjen tavoitteet

Setan ja Trasekin tavoitteet tulevat ilmi vuoden 1993 kannanotosta sosiaali- ja terveysministeriön transseksuaalilakiesitykseen. Järjestöjen mielestä STM:n esitys oli erittäin ongelmallinen ja tiukka. Esitys sisälsi 20 vuoden ikärajoituksen, naimattomuus-, lapsettomuus, lisääntymiskyvyttömyys- ja kansalaisuusvaatimuksen. Lisäksi esitys rajoitti jopa transhoidot luvanvaraisiksi ja olisi kriminalisoinut luvattomat hoidot. STM:n ehdotus ei myöskään sisältänyt valitusoikeutta. Järjestöjen mukaan 18 vuoden raja oli riittävä, eikä prosessia pitäisi rajata vain kansalaisiin. Lakiin oli myös sisällytettävä valitusmahdollisuus, eikä hormonihoidon pitäisi olla luvanvaraista. Hoitoon pääsemiseksi pitäisi järjestöjen mukaan riittää vain erikoislääkärien tekemä transseksuaalisuusdiagnoosi ja hoitopäätös. Setan ehdotuksessa oli keskeistä, että kastroimislaki olisi kumottava.³²

Trasekin tavoitteet sekä terveydenhuoltojärjestelmässä että lainsäädännössä linjattiin vuoden 1996 tavoiteohjelmassa. Trasekin mukaan keskeisimpien transhoitojen eli sukupuolenkorjaus- ja rintaleikkausten, epilaation eli karvoituksen poiston, hormonihoidojen ja psykiatrisen hoidon tulisi olla vakinaisesti määritelty osa julkista terveydenhuoltoa. Tavoiteohjelmassa mainitaan myös, että potilaan pitäisi pystyä vaikuttamaan terapeutin valintaan myös Kelan hyväksymien terapeuttien ulkopuolelta.³³

Lainsäädännön suhteen Trasek ei nähnyt erillistä translakia välttämättömänä, jos sukupuolenvahvistuksesta olisi olemassa esimerkiksi terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen tai muun viranomaisen antama selkeä sukupuolenvahvistusta koskeva ohjeistus. Kriteereiksi Trasek ehdotti, että vähintään vuoden kestänyt hormonihoido lääkärin todistuksen mukaan tai psykiatrian tiimin suositus riittäisi sukupuolen vahvistamiseen. Nämä ehdot olivat olemassa jo nyt, mutta vain tietyissä rekisteritoimistoissa – kyseessä olisi siis käytäntöjen yhtenäistäminen.³⁴

Vuonna 1999 Transtukipiste ja Trasek laativat yhteisen muistion sosiaali- ja terveysministeriön kehittämistyöryhmälle, jossa kannatettiin pitkälti samoja tavoitteita kuin

³² Wickman 2001, 84; Trasekin ja Setan kannanotto transseksuaalilakiesitykseen 1993. Kansio DC1, 369 SETA, TA; Setan kannanotto ja ehdotus kastroimislain kumoamiseksi 1993. Kansio DC1, 369 SETA, TA.

³³ Tavoiteohjelma, Trasek-tiedote 1/1996. 369 Trasek, TA; Trasek ry:n aloite 9. Edustajakokous 1996. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

³⁴ Ibid.

Trasekin vuoden 1996 tavoiteohjelmassa. Kastratiolautakunnan päätäntävalta hoidoissa nähtiin keskeisenä ongelmana, ja itsemäärämisen periaatetta painotettiin.³⁵

Lopullisen translain sterilisaatio- tai lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta sukupuolen juridiselle vahvistamiselle ei kuitenkaan nähty ongelmallisena, vaikka sitä myöhemmin 2010-luvulta lähtien vastustettiin keskeisenä translain ongelmana.³⁶ Martin Scheinin totesi, että hän ei haastanut lisääntymiskykyvaatimusta kritiikissään vuoden 1991–1993 sosiaali- ja terveysministeriön alkuperäisestä translakiehdotuksesta, sillä se ei ollut aikanaan kiistanalaista, mikä johtui Alaattinoğlun mukaan transihmisten lääketieteellisestä käsityksestä. Transihmisten oletettiin (aina) haluavan hoitoja, jotka johtaisivat lisääntymiskyvyttömyyteen.³⁷

Se, että transjärjestöt eivät itsekään kritisoinet vaatimusta, luulisi osoittavan transsukupuolisten itsekäsityksen aikakautena myös perustuvan laajalti valtavirtaisiin lääketieteen käsityksiin. Wickmanin mukaan tämä käsitys oli kuitenkin kiistanalainen, ja transihmisten käsitykset riippuivat suuresti heidän suhtautumisestaan transihmisten jatkumomalliin eli siihen, että transseksuaalien ja transvestiittien välillä olisi jatkumo, joiden välissä olisi paljon monimuotoisia ilmaisutapoja ja identiteettejä. Ne transsukupuoliset, jotka uskoivat enemmän kahtiajakoon transseksuaalien ja transvestiittien välillä, pitivät psykiatrista tutkimusprosessia tärkeänä transsukupuolisen määrittämisprosessina, vaikka sen metodeja silti kritisoitiin.³⁸

Trasekin 1996 periaateohjelma oli selvästi jatkumomallin puolella:

Useimmat transseksuaalit rinnastavat tilansa fyysiseen vammaisuuteen, kun taas yhteiskunta määrittelee sen psykiatriseksi sairaudeksi. Kuitenkaan kulttuurillisten odotusten mukaisen sukupuoli-identiteetin syntymekanismeja ei tunneta sen paremmin kuin niistä poikkeavankaan, joten on perusteetonta katsoa, että minkäänlainen sukupuoli-identiteetti olisi mielenterveyden häiriö tai sen merkki. Variaatio pikemmin kuin sen puuttuminen on elämälle ominaista.³⁹

Tämä osoittaa, että Trasek tuki sukupuolen itsemäärämisoikeutta eli sitä, että kukaan muu ei voi määritellä henkilön sukupuolta kuin henkilö itse. Periaateohjelmassa osoitetaan kritiikkiä yhteiskunnan ylläpitämälle sukupuoli- ja ojentelun kontrollikoneistolle, johon kuuluu

³⁵ Transtukupiiteen ja Trasekin muistio STM:n kehittämistyöryhmälle. Kansio CC11, 369 SETA, TA.

³⁶ Järviö 2020, 116.

³⁷ Alaattinoğlu 2023, 162–163.

³⁸ Wickman 2001, 184–185, 208–209.

³⁹ Periaateohjelma, Trasek-tiedote 1/1996. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA; Trasek ry:n aloite 8. Edustajakokous 1996. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

henkilötunnusjärjestelmä ja radikaalimmin hermafrodiittien (nyk. intersukupuolisten) pakkokirurgiat. Kuitenkin periaateohjelmassa painotetaan, että on hyödynnettävä lääketieteen suomia mahdollisuuksia transihmisten aseman parantamiseen. Trasek virallisesti siis tuki sitä, että psykiatrisella tutkimuksella määritellään identiteetin ja kehon epäyhtenäisyydestä johtuva *toiminnallinen ongelma*, jota hoidettaisiin somaattisena sairautena, sukupuoliominaisuuksien kehityksen häiriönä.⁴⁰

Kuten aikaisemmin mainittiin, saman vuoden toimintasuunnitelmassa Trasek tuki sukupuolen vahvistamisen kriteeriksi sitä, että hormonihoido olisi kestänyt vähintään vuoden tai jos psykiatrisen tiimi suositteli muutosta.⁴¹ Tämä ei täysin vastannut lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta, sillä vuoden hormonihoido ei sitä aina aiheuta,⁴² ja psykiatrisen tiimin suositus ei sitä välttämättä sisällytäkään. Silti nämä kriteerit eivät itsemääräämisoikeuttakaan tarkoita.

Trasekin suhtautuminen jatkumomalliin vaihteli suuresti. Trasekin hallituksen kokoonpano muuttui periaateohjelman jälkeen radikaalisti vain muutamassa vuodessa, ja vuonna 1998 ”uuden sukupolven” aktivistit päättivät erota Setasta ja liittyä Suomen Potilasliittoon, viestien Wickmanin mukaan muutosta kohti kahtiajakomallia ja lääketieteellisempää käsitystä sukupuolesta, vaikkakin radikaalista viestinnästä ei täysin luovuttukaan.⁴³ Tämän sukupolven aktivistit, joihin esimerkiksi kuului puheenjohtaja Santeri Ilola, olivat niitä, jotka lopulta pääsivät vaikuttamaan translain kehitykseen sekä sosiaali- ja terveysministeriön työryhmässä että eduskunnassa.

Trasekin vuoden 1996 periaate- ja tavoiteohjelmat hyväksyivät sen, että on hyväksyttävä ja hyödynnettävä lääketieteen suomia mahdollisuuksia transihmisten asemaa parannettaessa.

⁴⁴Vuoden 2000 sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän muistiossa kuvitellaan ”sukupuolikaaoista”, missä naisiksi merkityt voisivat saada toisen raskaaksi ja mieheksi merkityt voisivat tulla raskaaksi ilman lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta.

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus vastasi myös muiden maiden, kuten Ruotsin, vaatimuksia transihmisille. Ilola, Trasekin edustaja työryhmässä, ei problematisoinut vaatimusta.⁴⁵ Näen,

⁴⁰ Periaateohjelma, Trasek-tiedote 1/1996. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA; Trasek ry:n aloite 8. Edustajakokous 1996. Kansio CA2, 369 SETA, TA; Wickman 2001, 210.

⁴¹ Trasek ry:n aloite 9. Edustajakokous 1996. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

⁴² Cheng et al. 2019.

⁴³ Wickman 2001, 222–225.

⁴⁴ Trasek ry:n aloitteet 8 ja 9. Edustajakokous 1996. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

⁴⁵ Alaattinoğlu 2023, 164.

että suhtautuminen lisääntymiskyvyttömyysvaatimukseen oli pääasiassa käytännön politiikan seikka. Vaatimus sen poistamisesta ei olisi ollut aikakauden kontekstissa realistista.

4 Järjestöjen toimijuus ja vaikutuskeinot

Transtukipiste syntyi vuonna 1994 Setan transseksuaalien tukitoiminnan kehittämisprojektin tuloksena. Transtukipiste harjoitti yhteisö- ja tukitoimintaa transihmisille ja heidän omaisillensa, kuten ryhmätapaamisia, tiedonvälittämistä, puhelinpäivystystä ja Transgenre-lehden toimittamista. Tukipiste teki myös koulutuksia sote-alan ammattiverkostoille ja oppilaitoksille, osallistui lääkäripäiville ja loi suhteita viranomaisiin. Tukipiste toimi koordinaattorina Setan ja sen jäsenjärjestöjen, Stakesin, sairaaloiden, asiantuntijoiden, seurakuntien, sosiaalivirastojen ja hoitoammattiryhmien välillä.⁴⁶

Transtukipiste ja Seta harjoittivat myös yhteiskunnallista vaikuttamista transihmisten aseman parantamiseksi. Setalla oli esimerkiksi Stakesin työryhmässä edustaja vaikuttamassa transihmisten hoitopalvelujen kehittämiseen,⁴⁷ ja 16.1.1996 Setan puheenjohtaja Hannele Lehtikuusi ja transtukipisteen projektisihteeri tapasivat sosiaali- ja terveysministeri Terttu Huttu-Juntusen. Tavoitteena heillä oli transseksuaalien hoitojärjestelmän järjeistäminen ja alueellisen oikeudenmukaisuuden varmistaminen hoitokäytännöissä, ja transseksuaalilain kehittämisen mahdollisuudesta keskustelu. Huttu-Juntunen lupasi asettavansa asiantuntijaryhmän miettimään asiaa.⁴⁸

Transtukipiste sai alusta lähtien institutionaalista tukea. Tukipiste oli Raha-Automaattiyhdistyksen (RAY) avustuksen rahoittama, ja sai tukilausuntoja sen toiminnalle HYKS:iltä ja Stakesiltä sen rahoituksen säilymistä varten.⁴⁹ STM:n transseksuaalien aseman kehittämistyöryhmän muistiossa nähdään Transtukipisteen tukitoiminta sellaiseksi, että sen tukeminen on perusteltua.⁵⁰ Vuonna 1994 (ennen Transtukipisteen syntymistä) Stakesin työryhmä jopa tunnusti Setan ja Trasekin ammattitietoa omaaviksi järjestöiksi, jonka puoleen paikalliset auktoriteetit voisivat tukeutua tarpeellisen transihmisiin liittyvän tiedon puutteessa.⁵¹ Tästä tulikin yksi Transtukipisteen keskityksistä. Transtukipiste oli

⁴⁶ Wickman 2001, 96–97; STM 2000, 8; Transtukipisteen toimintasuunnitelma 1995. Edustajakokous 1994. Kansio CA2, 369 SETA, TA; Transseksuaalien tukitoiminnan kehittämisprojektin raportti 94–96 & jatkosuunnitelma 97–2001. Edustajakokous 1996. Kansio CA2, 369 SETA, TA.

⁴⁷ Kokouksien muistiinpanoja. STAKES-työryhmä transseksuaalien hoitopalvelujen kehittämiseksi 1993–94, Kansio HD15, 369 SETA, TA.

⁴⁸ Transseksuaalien tukitoiminnan kehittämisprojektin raportti 94–96 & jatkosuunnitelma 97–2001. Edustajakokous 1996, Kansio CA2, 369 SETA, TA.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ STM 2000, 9.

⁵¹ Wickman 2001, 98.

toiminnassaan ikään kuin virallisen palvelujärjestelmän täydentäjä, tarjoten kriittistä tukea ja neuvontaa, jota ei terveydenhuoltojärjestelmältä saanut.

Seta teki poliittista vaikuttamista esimerkiksi parisuhteen virallistamisen puolesta eduskuntavaaliehdokkaille lähetetyllä kyselyllä. Transasioista ei tehty yhtä selvää poliittista vaikuttamista, vaan Seta keskitti toimintansa nimenomaan viranomaisyhteyksien luomiseen.⁵² Transtukipiste oli konsultoimassa STM:n transseksuaalien aseman kehittämistyöryhmää, mutta sillä ei ollut siinä edustajaa.⁵³

Trasek ry:n syntymästä vuonna 1984 lähtien järjestö on pyrkinyt vaikuttamaan transihmisten aseman parantamiseen julkisen tiedottamisen ja viranomaisvaikuttamisen kautta. Tiedotusmateriaaleissa puhuttiin transseksuaalien kokemista ongelmista laajasti. Niissä jopa mainittiin itsemurhia ja itsekastraatioita osoituksena heidän epätoivoisesta tilanteestaan.⁵⁴ Trasek harjoitti myös lääketieteellistä sekä juridista neuvontaa ja yhteisön rakentamista transihmisille julkaisemalla Trasek-tiedotetta ja pitämällä teemailtoja jäsenistölle. Transtukipisteen tavoin STM:n työryhmän muistiossa Trasekin sosiaalinen tukitoiminta nähtiin tuettavana.⁵⁵

Kuten aiemmin mainittiin, Trasekin toiminta viranomaisiin vaikuttamiseksi ei ollut kovin onnistunutta 1980-luvulla. 1990-luvulla tilanne muuttui ja Trasek sai tunnustusta auktoriteeteiltä transseksuaalien legitiiminä edustajana Stakesin työryhmässä. Viranomaisiin vaikuttaminen oli erittäin onnistunutta 1990-luvun loppupuolella. Trasekin aloitteesta 1998 ylioppilastutkintolautakunta salli ylioppilastutkintojen korjaamisen transsukupuolisen uudelle nimelle ja henkilötunnukselle.⁵⁶ Samana vuonna Trasekin puheenjohtaja Santeri Ilola kanteli eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle sukupuolen korjaamisen vaihtelevista käytännöistä eri maistraateissa. Trasekin aktivismi johti STM:n luomaan transseksuaalien aseman kehittämistyöryhmän, jossa Ilola oli jäsen.⁵⁷ Trasekin yksittäisillä jäsenillä oli myös toimijuutta viranomaisiin vaikuttamisessa. Esimerkiksi eräs jäsen oli ottanut yhteyttä eduskunnan tasa-arvovaltuutettuun transihmisiin kohdistuvaan syrjintään ja väkivaltaan

⁵² Kysely eduskuntavaaliehdokkaille. Kansio CC11, 369 SETA, TA.

⁵³ Transtukipisteen toimintakertomus 1999. Toimintakertomukset 1995–1996, 1999, 2001, 2002, 2004. Kansio DA2, 369 SETA, TA; STM 2000.

⁵⁴ Wickman 2001, 97–99.

⁵⁵ STM 2000, 8–9; Wickman 2001, 98; Teema-illat mainittu monissa Trasek-tiedotteen numerossa.

⁵⁶ Wickman 2001, 98–99.

⁵⁷ Alaattinoğlu 2024, 163.

liittyen, ja valtuutetun tulkinnan mukaan laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta pätee myös sukupuolivähemmistöihin.⁵⁸

Trasekin ja Setan välillä oli ollut vuosina 1995–1998 kitkaa. Trasek väitti Setan asenteen transsukupuolisia kohtaan olevan holhoava, ja kritisoi Transtukipistettä siitä, että se ei ollut transihmisten omassa hallussa. Transihmisten vähäinen edustus Setassa loi myös ahdistusta Trasekissa. Trasek toivoi, että Seta ajaisi aktiivisemmin transihmisten asiaa ja omaksuisi Trasekin tavoitteet ja periaatteet.⁵⁹

Trasek erosi Setasta vuonna 1998 ja liittyi Suomen Potilasliiton jäseneksi. Wickmanin mukaan tälle oli kuitenkin enemmän syynä Trasekin julkinen kuva järjestönä kuin varsinaiset kitkat järjestöjen välillä. Trasek pyrki brändäytymään enemmän potilasjärjestönä, ja halusi näyttää transsukupuolisten eroavan *seksuaalivähemmistöistä*.⁶⁰

Trasekin erottua Setasta järjestöjen välinen yhteistyö sai Trasekin mukaan tasavertaisempia piirteitä. Transtukipisteen uudistukset henkilökunnassa vaikuttivat myös tähän.

Transtukipisteen toimisto toimi koko transkentän keskeisenä kokoontumispaikkana. Myös STM:n työryhmä kokoontui siellä muutaman kerran. Silloin työryhmässä kuultiin transtukipisteen henkilökunnan ja transihmisten näkökulmia.⁶¹

Translain tullessa ehdotukseksi eduskunnalle Seta, Trasek ja Transtukipiste asettivat yhteisiä sisällöllisiä tavoitteita laille Setan työryhmässä. Keskeiseksi lakiehdotuksen vikakohtaksi ilmeni perheellisten keskuudessa se, ettei sukupuolen muuttaja saanut olla naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa.⁶² Transtukipisteen erityissosiaalityöntekijää, transsukupuolista vapaaehtoiskouluttajaa, Setan pääsihteerää ja puheenjohtajaa sekä Trasekin edustajia kuultiin valiokunnissa.

Transtukipisteen erityissosiaalityöntekijä Maarit Huuskan lausunnossa lakivaliokunnalle kritisoidaan avioeropakkoa ongelmallisena. Lisäksi lapsi-vanhempi-suhde (isän pysyminen isänä ja äidin pysyminen äitinä) problematisoitiin, mutta ei tarkkana ongelmana: ”Esitys sisältää eräissä tapauksissa ongelmia, koska se ei riittävästi huomioi eri elämäntilanteissa olevia sukupuolenkorjaajia”. Huuska toi esiin myös tietosuojakysymyksen – elämänhistoria

⁵⁸ Trasek-tiedote 2/1999, 2, 5. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA.

⁵⁹ Wickman 2001, 216–219.

⁶⁰ Wickman 2001, 219.

⁶¹ Trasek-tiedote 1/1999, 1 ja Trasek-tiedote 2/1999, 1. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA; STM 2000, 2.

⁶² Toimintakertomus 2002. Kansio DA2, 369 SETA, TA.

transsukupuolisena ei saisi tulla syrjintää aiheuttavaksi tekijäksi. Lausunnossa pidettiin lakialoitteen hyvinä puolina sitä, että kastraatiolakia ei sovelleta, vaan laki keskittyy nimenomaan trans-tilanteeseen, alueellista tasa-arvoa, hoitopäätöksiä keskittymistä lääkäreille eikä viranomaiselle ja valitusoikeutta.⁶³

Trasekin lakivaliokuntalausunnossa keuhuttiin henkilötunnuksen vaihtamisen käytäntöjen vakiinnuttamista ja kastraatiolain kumoamista, mutta useita kohtia kyseenalaistettiin. Lausunnossa mainitaan, että sukupuolenkorjausprosessissa käytävä tosielämäntestaus (eläminen tietty aika vastakkaisen sukupuolen roolissa ennen hoitoja) vaikeutuu virheellisillä henkilötiedoilla. Tästä syystä sukupuolen vahvistamisen ajankohtaa prosessissa kyseenalaistetaan. Täysi-ikäisyysvaatimuksesta sanotaan, että 15-vuotias saanee päättää etunimensä vanhempien suostumuksella. Avioliiton purkamista kritisoidaan, ja sanotaan että sen pitäisi saada muuttua virallistetuksi parisuhteeksi. Lausunnossa myös pidetään yllä mahdollisuus siitä, että Suomi voisi olla transoikeuksien edelläkävijä, eikä vain seurata Ruotsin vuonna 1972 asetettua, silloin jo osin vanhentunutta, mallia.⁶⁴

Trasekin puheenjohtaja Santeri Ilola kommentoi lainsäätämispöytäkirjaa useasti Trasek-tiedotteessa:

Nyt on käyty sitten eduskunnassa sanelemassa faktoja, moittimassa STM:n työryhmämuistiota, kertomassa ihmisoikeus- ja potilasnäkökulmista sekä oltu näytekappaleena kansanedustajille. Lakivaliokunta laati melko lailla hyvän lausunnon (Toimi Kankaanniemenestä huolimatta) sosiaali- ja terveysvaliokunnalle, joka puolestaan etsii ja kaivaa, jospa se löytäisi jostakin edes yhden epäkohdan, johon se voisi tarttua ja siten kaataa koko systeemin.⁶⁵

Tämä on julmaa mutta totta: transihmiset ovat vain poliittinen pelinappula, eikä sillä ole mitään merkitystä, toteutuvatko ihmisoikeutemme, saammeko tarvitsemamme hoidon, huolehtii STM saamansa seuranta- ja tutkimustehtävät tai onko hoidoistamme taloudellista hyötyä vai haittaa kansantaloudelle tai meille. Transihmiset ovat näiden ihmisten silmissä vain mielisairaita poloisia, jotka tarvitsevat terapiaa ja psykiatriakäilyä. [kommentoiden kristillidemokraattien eduskuntalausuntoja]⁶⁶

Järjestöt saavuttivat tavoitteensa liittojen säilyttämisen suhteen, ja eduskunta hyväksyi translain toivotussa muodossa. Hoitosuosituksen suhteen oli enemmän ongelmia:

⁶³ Transtukupiirien lausunto Eduskunnan valiokunnille. Transtukupiirien toimintakertomus 2000. Kansio DA3, 369 SETA, TA.

⁶⁴ Trasek-tiedote 1/2002, 11. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA.

⁶⁵ Ibid., 1.

⁶⁶ Trasek-tiedote 2/2001, 1. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA.

STM:n ylilääkärin titteliä käyttävä Terhi 'Pelle' Hermanson on laatinut työryhmämuistion vastaisen asetusluonnoksen, lätkinyt siihen erilaisia aikarajoituksia ja kriteerejä joilla ei ole mitään perustaa tieteessä eikä ihmis- tai potilasoikeuksissa ja siten houkutelut pahaa aavistamattoman Soininvaaran allekirjoittamaan sen.⁶⁷

Ilola kommentoi translain hyväksymistä seuraavasti:

Nyt on siis Suomen maassa ns. translaki. Kauan se kesti - paljon on uraania virrannut Eurajoessa ja paljon kyyneleitä ja verta on vuodatettu sen takia, mutta eipä STM:n asetuksesta sitten olekaan kuulunut lausuntojen jättämisen jälkeen yhtään mitään.⁶⁸

Jotkut haluavat kovasti juhlia uutta lakia, vetää päänsä täyteen ja kokea maailmoja syleilevää "pridea". Miksi? Me olemme tehneet kahden tai kolmen ts-sukupolven ajan uuvuttavaa työtä ja saaneet aikaan sen, mikä meille olisi kuulunut jo alun alkaen. Miksi meidän pitäisi juhlia sitä, että meidät tunnustetaan ihmisiksi? Me olemme aina olleet ihmisiä, vaikka se kd:n lippua kantaville onkin kova pala purtavaksi.⁶⁹

Näissä lainauksissa on hyvä pitää mielessä organisaatioiden lähdekritiikki. Trasek-tiedotteen puheenjohtajapalsta on performatiivinen kerronnallinen lähde, jossa käytetään retoriikkaa ja argumentointia, sekä luodaan tiettyä narratiivia. Ilola luo antagonistista kuvaa etenkin kristillisdemokraateista ja STM:n ylilääkäri Terhi Hermansonista. Transihmisten kuvaaminen ”pelinappuloina” osoittaa Ilolan alhaisen uskomuksen poliittisen järjestelmän hyvään tahtoon oikeasti auttaa transihmisiä. Hänen kommenttinsa translain läpimenoista – kyyneleiden ja veren vuodattamisesta – luo taas kuvaa transihmisten, kuten Ilolan henkilökohtaisestakin, roolista oman asiansa edistämässä.

Tunnelma translain voimaantulon jälkeen oli katkeransuloinen. 20.2.2003 Transtukipisteen toimistolla pidettiin yhteisöllinen juhla lain vuoksi, jossa pidettiin hiljainen hetki niiden vuoksi, jotka ovat menehtyneet saamatta riittävää apua ja joiden kannalta uudistukset tulivat liian myöhään.⁷⁰

⁶⁷ Trasek-tiedote 2/2001, 1. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Transtukipisteen toimintakertomus 2003. Kansio DA3, 369 SETA, TA.

5 Selitykset liikkeen keinovalikoimalle

Kollektiivisen toiminnan keinovalikoima koostuu niistä asioista, mitä voidaan tehdä poliittisen asian edistämiseksi. Tähän mennessä on tullut selväksi, että järjestöjen toiminta transihmisten aseman parantamiseksi rajautui yleiseen mielipiteeseen, lääketieteen ammattilaisiin ja viranomaisiin vaikuttamiseen. Toisin kuin kehotuskiellon kumoamisen puolesta,⁷¹ transoikeuksien puolesta ei tutkimusaikakautena tehty mielenosoituksia, tai ainakaan sillä skaalalla, että niistä olisi jäänyt jälki. Vuosien 1993 ja 1994 TransHelsinki-tapahtumien ohjelmassa on kuitenkin mainittu ”Transpride Act Up”-toimintatempaus. Vuonna 1993 sen määriteltiin olevan ”Toimintatempaus trans-ihmisten oikeuksien puolesta. Mahdollisuuksina mielenosoitus, lehdistötilaisuus tai... mitä toimintaryhmämme keksiikin”.⁷² Siitä ei kuitenkaan ole jäänyt muuta jälkeä kuin tämä maininta suunnitelmista, eikä sen lopullisesta muodosta ole löytynyt tietoa, tai jos se tapahtui lainkaan. Ainoa trans-mielenosoitus ennen vuotta 2003, josta löysin tietoa tutkimusta tehdessä, oli aikaisemmin mainittu vuoden 1987 protestiavioliitto.

Martti Siisiäinen on tarkastellut suomalaisten yhteiskunnallisten liikkeiden piirteitä ja keinovalikoimia, sekä sitä, miten ne ovat muuttuneet niin sanottujen ”vanhojen” ja ”uusien” liikkeiden välillä.⁷³ Vanhoilla liikkeillä tarkoitetaan pääasiassa luokkapohjaisia kansalaisliikkeitä, jotka olivat keskiössä Suomessa noin ennen 1970-luvun loppua. Uudet liikkeet taas tarkoittavat 1970-luvun lopulla keskiöön tulleita vähemmän luokkakakeskeisiä liikkeitä, kuten vihreää liikettä, feminististä liikettä, rauhanaktivismia ja homoliikettä. Transliike kuuluu samoin uusien liikkeiden piiriin.

Siisiäisen mukaan uusissa liikkeissä nähdään luokkapohjaisuuden katkos. Uusien ja vanhojen liikkeiden välillä on kuitenkin Suomessa vanha yhdistysmuotoisuuden jatkumo.⁷⁴ Tämä nähdään myös transliikkessä, jossa aktivismi tapahtui pääasiassa järjestöjen, kuten Trasekin ja Transtukipisteen, kautta. Kaikki toiminta ei kuitenkaan ollut vain järjestöjen hallitusten tai henkilökunnan harjoittamaa, vaan yksittäisillä jäsenilläkin oli roolinsa auktoriteetteihin vaikuttamisessa. Vanhoilla ja uusilla liikkeillä on myös jatkumoa pyrkimyksessä auktoriteetteihin kohdistuvien konfliktien välttämiseksi. Kuitenkin Siisiäinen huomauttaa, että

⁷¹ Holopainen 2024, 30–33.

⁷² TransHelsinki ohjelma 1993 ja TransHelsinki ohjelma 1994. Kansio HA7, 369 SETA, TA.

⁷³ Siisiäinen 1998.

⁷⁴ Ibid., 238.

uusilla liikkeillä on ollut innovaatioita passiivisessa vastarinnassa ja mediahuomion hyödyntämisessä.⁷⁵ Setan ”kehotamme homoseksuaalisuuteen” -mielenosoitus kehotuskieltoa vastaan Turussa 1990 on yksi esimerkki tästä queer-liikkeeltä.⁷⁶ 1987 protestiavioliitto oli myös julkisuutta hyödyntävä mielenosoitus, joka johti muutokseen. Miksi sitten myöhemmin 1990-luvulla konfrontaationalliset keinot jäivät takasijalle?

Mielestäni kolme pääsyytä vaikuttivat järjestöjen toiminnan suhteelliseen maltillisuuteen. Ensimmäinen syy on instituutioiden aidot vastaukset uudistusvaatimukseen. Vaikka uudistukset olivat hitaita ja vaikeasti neuvoteltuja, auktoriteetit kuitenkin aidosti kuulivat transihmisten vaatimuksia ja pyrkivät niiden ratkaisemiseen. Yhtenä syynä tälle oli aktivistien toiminta ja vaikuttaminen, ja toisena on institutionaalinen painostus Euroopan neuvostolta. Radikaaleja keinoja ei ole yhtä tarpeellista käyttää, kun instituutiot kuuntelevat vaatimuksiasi ja ottavat aktivistit mukaan kabinetteihin ratkaisemaan ongelmia.

Toisena syynä on järjestöjen resurssien vähäisyys. Santeri Ilolan mukaan vuonna 1999 Trasekilla oli aktiiveja vain neljä, ja vuonna 2001 hän valitti Trasek-tiedotteen puheenjohtajapaikasta, että ”ihmisillä ei [ole] tahtoa tehdä mitään”, Trasekin hallituksessa ollessa vain viisi jäsentä.⁷⁷ Muutamien tiettyjen aktiiviyksilöiden, kuten Ilolan, rooli korostui vaikutustyössä. Pienellä aktivistimäärällä on vaikea järjestää mielenosoituksia. Ainoat puheet mielenosoituksen järjestämisestäkään tutkimusaikakautena oli TransHelsinki-tapahtuman aikana, mitä varten paljon transihmisiä, helsinkiläisiä ja ulkopaikkakuntalaisiakin, olisi muutenkin samassa paikassa.

Hilda Näslund, Stefan Sjöström ja Urban Markström ovat tutkineet ruotsalaisten mielenterveyspalvelujen käyttäjäjärjestöjen keinovalikoimia, ja löysivät järjestöjen keinojen keskittyvän auktoriteetteihin vaikuttamiseen virallisten reittien kautta. Heidän mukaansa tämä vie järjestöiltä resursseja instituutioiden ulkopuoliselta vaikuttamiselta ja protestiliikehännältä.⁷⁸ Tämä analyysi sopii hyvin myös suomalaisiin transjärjestöihin, ja liittyy myös aktivistien pieneen määrään. Kun resursseja ja aktiiveja on muutenkin todella vähän, on vaikea toimia sekä järjestelmän sisällä, että sen ulkopuolella.

⁷⁵ Siisiäinen 1998, 238.

⁷⁶ Holopainen 2024, 30–33.

⁷⁷ Trasek-tiedote 2/1999, 1 ja Trasek-tiedote 4/2001, 1. Trasek-tiedotteet, 369 Trasek, TA.

⁷⁸ Näslund et al. 2020, 378.

On myös muistettava, että Setan resurssit menivät myös moniin muihin asioihin, kuten kehotuskiellon poistamisen ja rekisteröityjen parisuhteiden ajamiseen. On mahdollista, että tämä vaikutti Setan transoikeuksien puolesta tehtyyn vaikutustyöhön. Setan transvaikuttaminen oli suurimmaksi osaksi jätetty Transtukipisteen vastuuksi.

Kolmantena syynä oli vastavuoroinen riippuvuus järjestöjen ja auktoriteettien välillä. Auktoriteetit tunnustivat järjestöjen omaavan muuten vähissä olevaa ammattietoa, ja että viranomaiset voivat kääntyä niiden puoleen tiedon puutteessa. Järjestöjen harjoittama tukitoiminta taas nähtiin palveluvalikoimaa täydentävänä. Näslundin, Sjöströmin ja Markströmin mukaan mielenterveyspalvelujen käyttäjien järjestöille on Ruotsissa paljon kysyntää kokemustiedon tarjoamisessa auktoriteeteille, mikä heidän mukaansa voi aiheuttaa sen, että järjestöt keskittyvät tiedon tarjoamisen palveluihin muutoksen vaatimisen sijaan. Lisäksi järjestöillä on taipumus kohti hegemonisten instituutioiden imitoimista tullakseen tunnistetuksi legitimeinä toimijoina.⁷⁹ Suomalaisten instituutioiden kysyntä transjärjestöjen tarjoamille palveluille saattoi vaikuttaa niiden keskittymiseen tiettyyn toimintaan toisenlaisen toiminnan yli. Transtukipiste oli myös riippuvainen RAY:n rahoituksesta, mikä varmasti ohjasi sen toimintaa passiivisempaan suuntaan. Auktoriteettien tunnistus transjärjestöistä transsukupuolisten legitimeinä edustajina auttoi tuomaan heidät osaksi poliittista järjestelmää ja näin aiheutti niiden institutionalisoitumista ja maltillistumista.

Samoja kehityskulkuja voidaan nähdä Setan aids-tukitoiminnassa. 1980-luvulla viranomaisten toiminta aids-epidemiaan vastaamisessa takerteli, minkä takia Seta perusti aids-tukikeskuksen tiedotusta ja hiv-potilaiden tukemista varten. Tukitoiminta sai myöhemmin yhteiskunnallista tukea, mikä auttoi Setan institutionalisoitumisessa.⁸⁰

⁷⁹ Näslund et al. 2020, 378–379.

⁸⁰ Mustola 2007, 30.

6 Yhteenveto

Tässä tutkielmassa olen tutkinut Trasek ry:n, Setan ja Setan alaisen Transtukipisteen vaikuttamista transsukupuolisten ihmisten asemaan 1990-luvulla ja vuosituhaten käänteessä. Transihmisten oikeus vaihtaa juridinen sukupuoli oli toteutunut vuonna 1987 tapahtuneen mielenosoituksen takia, jossa transnainen meni naimisiin cissukupuolisen naiskumppaninsa kanssa. Euroopan neuvoston suosituksesta sosiaali- ja terveysministeriö oli vuonna 1991 aloittanut transseksuaalilain säätämistä, mutta se tyssäsi kritiikkiin siitä, että se heikentäisi transsukupuolisten asemaa. Sukupuolimerkinnän vaihtamiselle ei ollut yhtenäistettyjä käytäntöjä sukupuolimerkinnän muutoksen käsittelyn siirryttyä alueellisille rekisteritoimistoille/maistraateille vuonna 1993, mikä toi kritiikkiä Trasekilta.

Trasekin tavoitteisiin kuului, että transterveydenhuollon pitäisi olla vakinaisesti määritelty osa julkista terveydenhuoltoa, ja että henkilötunnuksen muuttamiselle pitäisi olla yhtenäistetyt käytännöt. Keskeistä oli kastraatiolain kumoaminen ja kastraatiolautakunnan lakkauttaminen – päätökset sukuelinkirurgiasta piti olla viranomaisten sijaan lääketieteen ammattilaisilla. Translakiehdotusten lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta ei suuremmin kritisoi. Seta ja Transtukipiste tukivat Trasekin tavoitteita.

Järjestöjen toimijuus keskittyi yleiseen mielipiteeseen, viranomaisiin ja lääketieteen ammattilaisiin vaikuttamiseen. Järjestöt harjoittivat myös yhteisöllistä toimintaa, transitioneuvontaa ja sosiaalisen tuen antamista. Transtukipiste tarjosi myös tietoa transasioista eri tahoille. Instituutiot näkivät järjestöjen tukitoiminnan tuen arvoisena. Trasekin viranomaisvaikuttamisen ansiosta vuonna 1998 asetettiin STM:ssä työryhmä, jossa Trasekin puheenjohtaja Santeri Ilola oli jäsenenä. Vuonna 2000 työryhmän muistio annettiin ministeriölle ja laki sukupuolen vahvistamisesta tietyissä tapauksissa esiteltiin eduskunnalle vuonna 2001.

Valiokuntakäsittelyssä kuultiin Setan, Trasekin ja Transtukipisteen edustajia. Järjestöt asettivat yhteisiä tavoitteita valiokuntakäsittelylle, jossa keskeiseksi ilmentyi naimattomuusvaatimuksen poistaminen. Järjestöt saivat tavoitteensa läpi, sillä 28.6.2002 eduskunnassa hyväksyttiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, johon oli lisätty poikkeus liitottomuusvaatimukselle. Translaki tuli voimaan 1.1.2003.

Analysoin myös sitä, miksi järjestöt valitsivat maltillisia vaikuttamiskeinoja radikaalimman toiminnan sijaan. Kolme pääsyytä vaikutti mielestäni järjestöjen keinovalikoimaan.

Ensimmäinen oli instituutioiden suhteellinen myönteisyys muutoksille. Sekä Euroopan neuvoston että aktivistien painostaminen johtivat siihen, että transoikeuksiin oli todellakin mahdollista saada parannuksia, ilman että radikaalimmat keinot olivat tarpeellisia. Toisena syynä oli resurssien vähyys. Trasekillä oli vain muutama aktiivi, joiden energiasta suurin osa meni virallisten väylöjen vaikuttamiseen. Tämä tarkoitti, että instituutioiden ulkopuolella toimimiseen ei ollut resursseja. Kolmantena syynä oli järjestöjen ja instituutioiden vastavuoroinen riippuvuus. Järjestöjen tekemälle tukitoiminnalle ja koulutuksille oli paljon kysyntää, mikä johti järjestöjen keskittymiseen siihen radikaalimman toiminnan sijaan. Lisäksi Transtukupiste oli riippuvainen valtion rahoituksesta.

Maltillisista keinoista huolimatta järjestöjen toimijuus, ja etenkin Trasekin toimijuus, oli keskeistä transoikeuksien edistymiselle vuosituhannen taitteessa. Aktivistit kykenivät tehokkaasti ja järjestäytyneesti vaikuttamaan viranomaisiin vähäisistä resursseista huolimatta. Tämä ja viranomaisten suhteellisen myönteiset vastaukset instituutioilta johtivat merkittäviin transoikeuksien parannuksiin 2000-luvulla.

Tutkimuksessa tarkastellut transliikkeen toimintavalikoimat tuovat uutta antia suomalaiselle transtutkimukselle. Tulevassa tutkimuksessa voisi olla otollista tarkastella miten suomalaisen transliikkeen toimintavalikoimat ovat muuttuneet 2000-luvulla. Suomalaiselle transkentälle on syntynyt useita uusia järjestöjä, kuten Trans ry ja Transfeminiinit ry. Alaikäisten transihmisten ja muunsukupuolisten oikeudet transitoon ovat tulleet entistä enemmän esille. Vaikuttamiskeinot ovat myös muuttuneet suuresti. 2024 translaki tuli eduskunnan käsiteltäväksi kansalaisaloitteen kautta,⁸¹ ja sen puolesta tehtiin useita mielenosoituksia.⁸² Lisäksi kentälle on noussut yhdistyksistä ulkopuolinen, ruohonjuuritason anarkistinen ja pinkkimusta transaktivismi, joka on hyödyntänyt suoran toiminnan keinoja.⁸³ Tulevaisuudessa olisi syytä tutkia sitä, mitä suomalaisten transihmisten toimijuus, heidän keinovalikoimansa ja niissä näkyneet muutokset ja jatkumot omaan asemaansa vaikuttamisessa ovat olleet 2010- ja 2020-luvulla, sekä niihin vaikuttaneita syitä.

⁸¹ Alaattinoğlu 2023, 173.

⁸² ”Translaki NYT! – mielenosoitus” Trans ry:n verkkosivut. <<https://transry.fi/tapahtumat/translaki-nyt-mielenosoitus/>> [luettu 28.3.2025]; ”Translailla ei pidä poimia voittoja kulttuurisodassa”. *Helsingin Sanomat*, 7.10.2022. <<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000009118380.html>> [luettu 28.3.2025].

⁸³ Savallampi 2025.

Trasek-tiedotteen numeron 4/1999 alaotsikkona oli ”*Uuden vuosituhanen sukupuolijärjestelmän edelläkävijä*”,⁸⁴ osoittaen suuria odotuksia ja toiveita transoikeuksien tulevaisuudesta. 2000-luvulla on tähän mennessä nähty suuria harppauksia transoikeuksien suhteen Suomessa ja maailmalla. Vuoden 2023 translaki takaa sukupuolen juridisen itsemääräämisoikeuden aikuisille. Transihmiset ovat näkyvä osa yhteiskuntaa ennennäkemättömällä tavalla. Jotkut kuitenkin kritisoivat, että transoikeudet eivät ole vielä toteutuneet täydellisesti. Suomen laki ei tunnista muunsukupuolisia ihmisiä eikä alaikäiset voi myöskään muuttaa sukupuoltaan. Transterveydenhuoltojärjestelmä on myös kovan kritiikin alla.⁸⁵ Samanaikaisesti transihmisten oikeudet ovat kokeneet merkittäviä takaiskuja muun muassa Venäjällä ja Yhdysvalloissa⁸⁶ ja transihmiset ovat nykyajan kulttuurisotien keskiössä. Transoikeuksien tulevaisuus on epäselvää. Onko binäärisen sukupuolen mureneminen vasta alkanut vai odottaako tulevaisuudessa trans-identiteettien rajoittaminen? Yksi asia on kuitenkin varmaa: *uuden vuosituhanen sukupuolijärjestelmän* tulevaisuus tulee riippumaan sitä rakentavista aktivisteista.

⁸⁴ Wickman 2001, 225.

⁸⁵ Trans ry:n Instagram-postaus 18.9.2024.

<<https://www.instagram.com/transyhdistys/p/DAD91cwN6Nk/?locale=us&hl=am-et>> [luettu 28.3.2025].

⁸⁶ ”Russia: Adoption of transphobic legislation a horrendous blow to human rights”, Amnesty Internationalin verkkosivut, 14.6.2023 <<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/07/russia-adoption-of-transphobic-legislation-a-horrendous-blow-to-human-rights/>> [luettu 28.3.2025]; “Euforia-tähti kertoo, että hänet on uudessa passissa merkitty mieheksi – Taustalla Trumpin määräys”. *Helsingin Sanomat*, 22.2.2025. <<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000011053038.html>> [luettu 28.3.2025].

Lähteet

Arkistolähteet

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

369 SETA

Kansio CA2

Edustajakokous 1994

Transtukipisteen toimintasuunnitelma 1995

Edustajakokous 1996

Transseksuaalien tukitoiminnan kehittämisprojektin raportti 94–96 & jatkosuunnitelma 97–2001.

Trasek ry:n aloite 8

Trasek ry:n aloite 9

Kansio CC11

Kysely eduskuntavaaliehdokkaille

Transtukipisteen ja Trasekin muistio STM:n kehittämistyöryhmälle

Kansio DA2

Toimintakertomukset 1995–1996, 1999, 2001, 2002, 2004

Transtukipisteen toimintakertomus 1999

Kansio DA3

Transtukipisteen toimintakertomukset 2000–2005, 2007, 2009

Transtukipisteen toimintakertomus 2000

Transtukipisteen toimintakertomus 2003

Kansio DC1

Tiedotteet, lausunnot 1974–1979, 1982, 1984, 1988, 1992–1994, 1999, 2002–2004

Setan kannanotto ja ehdotus kastroimislain kumoamiseksi 1993

Trasekin ja Setan kannanotto transseksuaalilakiesitykseen 1993

Kansio HA7

TransHelsinki

TransHelsinki ohjelma 1993

TransHelsinki ohjelma 1994

Kansio HD15

STAKES-työryhmä transseksuaalien hoitopalvelujen kehittämiseksi 1993–94

Kokouksien muistiinpanoja

369 Trasek

Trasek-tiedotteet 1996–2003

Viranomaisasiakirjat ja Suomen laki

Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023. Annettu Helsingissä 3.3.2023.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. Annettu Helsingissä 3.7.2002.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). ”Transseksuaalien aseman kehittämistyöryhmän muistio”. 31.1.2000. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504225677>>

Valtiopäivät 2001, hallituksen esitykset.

Kirjallisuus

Cheng, Philip, Alexander Pastuszak, Jeremy Myers, Isak Goodwin, James Hotaling. “Fertility concerns of the transgender patient”. *Translational andrology and urology*. 3/2019, 209–218. <<https://doi.org/10.21037/tau.2019.05.09>>

Heller, Michael. “Rethinking Historical Methods in Organization Studies: Organizational Source Criticism.” *Organization Studies*, 6/2023, 987–1002. <<https://doi.org/10.1177/01708406231156978>>

Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius. *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 2003.

Järviö, Nina. ”Translaki ja transpolitiikan nousu”. *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*, toim. Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo. Helsinki: Gaudeamus, 2020.

Kipping, Matthias, R., Daniel Wadhvani ja Marcelo Bucheli. "Analyzing and Interpreting Historical Sources: A Basic Methodology." *Organizations in Time: History, Theory,*

- Methods*. Toim. Marcelo Bucheli ja R. Daniel Wadhvani. Oxford: Oxford University Press, 2014, 305–329.
- Leino, Unni. “Conceptualizing Sex, Gender, and Trans: An Anglo-Finnish Perspective.” *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 3/2016: 448–61.
<<https://doi.org/10.1215/23289252-3545155>>
- Mustola, Kati. ”Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa”. *Sateenkaari-Suomi* Toim. Kati Mustola ja Johanna Pakkanen. Helsinki: Like, 2007. 18–42.
- Näslund, Hilda, Stefan Sjöström, ja Urban Markström. “Delivering Experiential Knowledge: Repertoires of Contention among Swedish Mental Health Service User Organisations.” *Nordic Social Work Research*, 4/2020, 369–81.
<<https://doi.org/10.1080/2156857X.2019.1583599>>
- Pimenoff, Veronica. “Transseksuaalisuus” *Duodecim*, 4/1993, 368–.
- Savallampi, Marianne, Vuokko Viljanen ja Sakari [nimimerkki]. ”Transaktivismia suoran toiminnan keinoin – Pinkkimusta Helsinki ja transpolin valtaus”. *Toivoa, vimmaa ja vastarintaa: Kirjoituksia queer- ja transaktivismista*. Toim. Varpu Alasuutari, Lotta Kähkönen ja Tuula Juvonen. Helsinki: Gaudeamus, 2025, 279–291.
- Siisiäinen, Martti. ”Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat”. *Uudet ja vanhat liikkeet*. Toim. Martti Siisiäinen ja Kaj Ilmonen. Tampere: Vastapaino, 1998, 187–218.
- Tilly, Charles. “Contentious Repertoires in Great Britain, 1758–1834.” *Social Science History*, 2/1993, 253–80.

Muut lähteet

- Amnesty International, 2023. <<https://www.amnesty.org/>>
- Helsingin Sanomat*, 2022. <<https://hs.fi>>
- Helsingin Sanomat*, 2025. <<https://hs.fi>>
- Instagram <<https://instagram.com>>
- Trans ry, @transyhdistys, 2024. <<https://instagram.com/transyhdistys/>>
- Trans ry, 2022. <<https://transry.fi>>